

GÜNÜMÜZ BURSA'SINDA KARAGÖZ

*Hülya TAŞ***

ÖZET

Türk gölge oyununun temsilcisi olan ve gölge oyununa adını veren "Karagöz" halkın sağduyusunu yansıtan bir özellik taşımakta, 17. yüzyıldan itibaren Karagöz oyunu adıyla anılmaktadır. Halkımız; hayal perdesinin ilk defa Bursa'da kurulduğuna, Karagöz ile Hacivat'ın yaşamış birer kişi olduğuna inanmaktadır. Karagöz'ün yaşatılması ve geliştirilmesinde bu oyunu tek başına yürüten ana kaynak "hayali"ler yani karagözcülerdir. Son zamanlarda Karagözle ilgili eğitim seminerleri açılmasına rağmen yine de yetişen Karagözcülerin sayısı azdır. Bunun da çeşitli nedenleri vardır. Karagöz oyunu metin yazarlarının bulunmayışı, yeni metinlerin çok az olması Karagöz oyunun gelişmesine engel olmaktadır. Gerek Karagöz oynamak, gerek yeni metinler için, uzun bir çıraklık dönemi geçirmek gerekmektedir. Ne yazık ki bu iş, bir gönül işi olduğu ve yeteri kadar kazanç sağlamadığı için bu işe gönül vermiş olanların sayısı çok azdır. Bursa'da 1994 yılından itibaren Karagözle ilgili, çıraklık, oynatım ve eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Bu seminere katılıp ve Bursa'da gösteriler düzenleyen Şinasi Çelikkol'la birlikte dört kişi vardır.

***Anahtar Kelimeler:** Bursa, Karagöz, Şinasi Çelikkol.*

ABSTRACT

In Present-Day Karagöz Bursa

"Karagöz" which is the representative of "Turkish Shadow Show" and gives its name that reflects the commonsense of public and thus it has been called as

* *Yard. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.*

“Karagöz Show” since the 17 th century .People believe that dream curtain was first founded in Bursa and that Karagöz and Hacivat are figures who really lived. The main source imposing this show alone to keep “Karagöz” alive and improve it is Karagöz players. Although educational seminars about Karagöz have been held recently, the number of Karagöz players educated is quite a few. There are various reasons for this. That there are no text writers of Karagöz show and new texts are very few prevent Karagöz show from being improved. It is necessary to spend a long apprenticeship period both to play Karagöz and write new texts. Unfortunately, as this is a work that must be done from the hearth and that is not profitable, there are very few people who devoted themselves to this work. There have been education, performance and apprenticeship seminars about Karagöz in Bursa since 1994. There are 4 people who attended these seminars and organised shows in Bursa including Şinasi Çelikkol.

Key Words: Bursa, Karagöz, Şinasi Çelikkol.

Giriş

Asya kıtasından çıktığı kabul edilen gölge oyununun Anadolu’ya 16.yüzyılda Mısır’dan gelmiş olduğu ile ilgili kanıt, Yavuz Sultan Selim çağının güvenilir kaynaklarından biri olan İbn İlyas’ın verdiği bilgilere dayanmaktadır. Bu yüzyıldan itibaren Karagöz oyunu Türkiye’de Türklerin yaratıcılığı ile gelişip şekil almıştır. Oyunun kahramanları Karagöz ve Hacivat, ana tasvir olarak karşımıza çıkar. 17. yüzyılda Evliya Çelebi ve Naima’nın eserlerinden başka, o çağda İstanbul’da bulunan yabancı gezginlerin eserlerinde de Ramazan ayında kahvehanelerde, düğün törenlerinde, evlerde bu oyunların oynatıldığı anlatılmaktadır. 18. yüzyılda da sarayda, doğum törenlerinde, sünnet düğünlerinde yapılan şenliklerde Karagöz oyunundan bahsedilmektedir. 19. yüzyılda gerek yerli gerek yabancı kaynaklar gölge oyunu hakkında bilgi verirlerse de bu kaynaklar yetersizdir. (And, 1985; s. 275-289)

Sabri Esat Siyavuşgil’e göre, (1955, s. 197-198) *Halk, hayal perdesinin ilk defa Bursa’da kurulduğuna, Karagöz ile Hacivat’ın Bursa’da yaşamış birer şahsiyet olduğuna inanmıştır. Siz istediğiniz kadar Sultan Orhan devrinden evvel Çin’de, Cava’da Orta Asya’da perde kurulup hayal oynatılmış olduğunu tarihî kayıtlarla ispat etmeye çalışın, halk size “Mümkün, fakat karagöz oyunu Bursa’da icat edilmiştir.” der. Karagözle Hacivat’ın rivayet olunan devirde yaşamış birer şahsiyet olduğuna dair hiçbir belge bulunamadığını söyleyin, halk size derhal Karagöz ile Hacivat’ın ağızdan ağıza asırlardan beri dolaşan efsanelerini anlatmaya başlar. Halkın bu sarsılmaz inancı, Karagöz oyunlarında ve perde gazellerinde de kendini gösterir. Hatta fasullardan birinin adı da Bursalı Nigar’dır. 15. yüzyılda Bursa’da Karagöz adlı bir mahallenin, köyün varlığı, Hacivat hanı ve deresinin bulunması da bir tesadüf değildir.* (Kaplanoğlu, 1996; s. 184)

Enver Benhan Şapolyon (1955, s.207), “Şeyh Küşteri Efsanesi” adlı makalesinde, Şeyh Küşteri'nin ve Karagöz'ün mezarı hakkında şu bilgilere yer vermektedir:

Bursa'da belediye bahçesinin karşısındaki bir evin alt katındadır. Mezar taşında da şunlar yazılıdır. “Kutbu-ül ârifin gavs-ül vâsiline cennet mekan firdevs- aşiyân sahib-i hayal Şeyh Mehmet Küşteri ruhuna 802.” 1961 yılında Bursa müzesine teslim edilmiş olan mezar taşının ise bugün nerede olduğu bilinmemektedir. Çekirgeye giden yol üzerindeki mezarlıkta bulunduğu söylenen Karagöz'ün mezarına gelince, bu da bir rivayetten ibarettir. Çünkü Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgalinde tahrip edilen o mezar taşı da yenidir. Mezar taşında yazılı olan,

Nakşı sun'un remzeder hüsnünde ruyet perdesi

Hâce-i hükm-i ezeldendir hakikât perdesi

diye başlayan gazelin şairi Kemteri mahlasını kullanan Bektaşî Raşid Ali Babadır ki 1986 da vefat etmiştir. Buradan da Karagözün mezarı olarak bilinen bu yere sonradan konulduğu akla gelmektedir. (Siyavuşgil,1955, s.198-199; Oral, 1996, s.35)

Karagöz oyunlarını ilk kez bilimsel olarak ele alan Macar bilim adamı İgnaz Kunoş19. yüzyıl sonlarında yayımladığı eserinde bu konudan şöyle bahsetmektedir “...Karagöz'ün de Hacivat'ın da Bursa'da türbeleri vardır. Bu iki türbenin Karagöz oyunlarının ilk kişilerine değil, bilâkis onların çok sevilen ünlü taklitçileri için yapılmış olması da düşünülebilir.” (Sakaoğlu, 2003; s. 36)

Görülüyor ki, tarihte izini şimdilik 17. yüzyılın sonlarına kadar takip ettiğimiz rivayet, gerek hayal perdesini, gerekse Karagözle Hacivat'ı Bursa'ya mal etmesine rağmen tarihî belgelerde bu konuyu teyit eden kayıtlara rastlanılmamıştır. (Siyavuşgil, 1955, s.199) Metin And'a göre (1985, s.286) “Elde güvenilir kaynak olmadıkça, Karagöz ile Hacivat'ın yaşayıp yaşamadığı konusunda bir sonuca ulaşabilmek mümkün değildir. 1932 yılında Bursa'da Çekirge yolunda Karagöz için yaptırılan mezarın onarılması söz konusu olunca bu olayla ilgili olarak Karagöz'ün gerçek veya yapıntı bir kişi olup olmadığı tartışılmıştır. Fuat Köprülü bir demecinde Karagöz'ün yapıntı bir kişi olduğunu bildirmiştir. Filipeli Mihât Bey'in Bursa Belediye Başkanı Muhittin Beye gönderdiği bir mektubu yayınlamıştır. Mektup sahibi 1333 yılında Hisardaki Ortapazar medresesi kitaplığında ve yine oradaki Mısırî Tekkesi kitaplığında “Hayat ve Menakıb-ı Kara Oğuz ve Hacı Ehvad” adında bir kitabın bulunduğunu sonra bir yangında yanmış olduğunu bildirilmektedir. Bursa'da sahaflar çarşısında oturan kahveci Şeyh Hakkı efendi'nin Karagöz'ün Orhaneli ilçesinde Karakeçili aşiretinden “Kara Oğuz” adını taşıyan bir köylü olduğunu söylediğini, fakat

bu adın daha sonra “Kara Öküz”e çevrildiğini bunun arkadaşı Hacı Ahvad ile birlikte düzenledikleri oyunların Şeyh Küşterinin ilgisini çektiğini ve Kara Öküz’ü Kara Göz’e çevirdiğini ileri sürmüştür.”¹

Günümüzde Karagöz’ü Bursa’da yaşatmaya çalışan Şinasi Çelikkol da, Şeyh Küşteri’nin mezarlığının önceleri Atatürk caddesinde olduğunu halkın adak adayarak pencere demirliklerine mum yakıp koyduklarını hatırlamaktadır. 1955- 1956 yıllarında bu mezarlığın kaldırıldığını söylemektedir. Hacivat’ın mezarının da Hacivat köprüsünün altında tek selvi olduğunu ve o selvinin altında yattığına inanıldığını söylemektedir.²

Günümüzde hayal perdesinin yaşatılması ve geliştirilmesi için çalışan oyunu tek başına yürüten kaynak “*hayaliler*” yani “karagözcü”lerdir. Ülkemizde Hayali Küçük Ali’nin ölümüyle iyi Karagözcü kalmadığı sanılıyordu. (And, 1986, s.289) 1966’dan itibaren yapılmaya başlanan yarışmalar, kurslar ve seminerlerle Karagözcülük sanatı günümüze kadar gelmiştir. (Sevilen, 1986, s.12-13; Mutlu, 2002 s.26)

BURSA’DA KARAGÖZ SANATÇILARI

Şinasi Çelikkol

Şinasi Çelikkol 1947 yılında Bursa’da doğmuştur. Hoca İlyas İlköğretim okulunda okumuştur. Şinasi Çelikkol ilkokulda okurken üç dört defa Karagöz oyunu seyretmiştir. O zaman bu oyunları kimin oynattığını hatırlamadığını, hatta hâlâ okulun girişinde yer alan camın üzerinde, arkada mum yakarak çocukları eğlendirmek için, Karagöz oynatıldığını, fakat her tasvirin net görünmediğini belirtmektedir. O dönemlerde sünnet düğünlerinde de Karagöz oyununun çok oynatıldığını hatta Karagözcü Hakkı Bey’in oyunlarını perde üzerinde değil, bir dolaba girip oynattığını buna da “*köşebaşı Karagözcüsü*” denildiğini söylemektedir. Gene bu yıllarda, Hayali Küçük Ali’nin TRT’ de radyo programları başlamıştır. Ramazan ayında yayınlanan bu programları sahurda babası Rafet Çelikkolla beraber dinlediklerini aktarmaktadır.

¹ Günümüzde Orhanelililer Karagöz’e sahip çıkmaktadır. Orhaneli’nde Karagöz’ü yaşatmak için Karagöz’ün heykeli dikilmiş ve yapılan çocuk parkına onun adı verilmiştir. 2006 senesinde 15. Geleneksel Karagöz Şenliği yapılmıştır. Aynı yıl ilk kez Karagöz ve Hacivat’ın hayatını konu alan film de Orhaneli’nde çekilmiştir.

² Hacivat idamdan kaçarken Bursa’daki Hacivat köprüsü yakınlarında yakalanır. Köprü’nün orada bir selvi ağacı bulunmaktadır. Hacivat burada idam edilerek selvi ağacının yanına gömülmüştür.

1955-1960 yılları arasında Aynacılar pasajında kumaşçı iki kardeş Hakkı Efendi ve Mehmet Güngör Karagöz oynatmaktadırlar. Şinasi Çelikkol, aynı yıllarda Muradiye’de kuklacıların da olduğunu fakat kukla gösterilerin fazla ilgi çekmediğini söylemektedir. Bayramda meddahlar, kantocular, dansözler Pınarbaşındaki meydana gelip, çadır tiyatrosu kurarlarmış.

Çelikkol, 1958’de Ramazan Bayramında Pınarbaşına on bir tiyatronun geldiğini, bunlardan küçük olan tiyatroların otuz kuruşa, diğerlerinin ise elli kuruşa oyun oynattıklarını hatırlamaktadır. 1960’da Bursa’ya gelen cambazın üç ay kalarak gösteriler yaptığını söylemektedir. 1965’den sonra Pınarbaşı meydanına okul yapıldığı için alan küçülmüştür. 1965-1966 yıllarında tiyatro ve gölge oyunlarının sayısı azalır. Rafet Çelikkol’in o tarihlerde Kozahan’da hediyelik eşya satan bir dükkânı vardır. Turistleri Kozahan kapısından alıp kapalı çarşıya getirerek, dükkânındaki hediyelik ve turistik eşyaları satmaktadır. Şinasi Çelikkol, o dönemde bu çarşıda da Yahudilerin çok olduğunu ve Yahudilerin sanat olaylarına sıcak baktıklarını belirtmektedir. Sonraki on senede Bursa’da pek Karagöz oyunlarının olmadığını da dile getirmektedir.

Bir gün Rafet Çelikkol’in dükkânına İstanbul’da Kasımpaşa’da oturduğunu söyleyen bir Roman genç gelir. Babasının ölmeden önce Karagöz tasvirleri yaptığını, şimdi ise bu işi artık kendisinin yapacağını söyler. İlk Karagöz tasvirlerini dükkâna o getirir. 1963-1964 yıllarında Rafet Çelikkol dükkânında ilk Karagöz tasvirlerini satmaya başlarlar. Gene o dönemde Cin Baba adıyla anılan sihirbaz- Karagözcü Nejat Özgenar Bursa’ya gelmiştir. Şinasi Çelikkol, Özgenar’ın tasvirlerinin çok güzel olduğunu ve Karagöz Sanat evinde de altı tasvirin bulunduğunu söylemektedir. Şinasi Çelikkol, 1969 yılında İstanbul Ticari İlimler Akademisinden mezun olur. Rafet Çelikkol, 1971’de dükkânlarını Kapalı çarşıya taşır. 1974 yılında da vefat eder.

Şinasi Çelikkol, 1976’da Hayali Küçük Ali’nin torunu Tuncay Tanboğa ile tanışır. 1983’de Bursa- İzmir- İstanbul’u kapsayan Kültür ve Turizm Bakanlığının da desteği ile Geleneksel Tiyatro festivali yapılır. 1983’de Hayali Torun Çelebi, Hayali Orhan Kurt, Metin Özlen, Prof. Dr Metin And, Prof. Dr.Nevzat Açıkgöz’le tanışır. Şinasi Çelikkol, ilk Karagöz sergisini 1987 yılında Ahmet Vefik Paşa tiyatrosunun fuayesinde açmıştır. Aynı yıllarda, Aynalı çarşısının kapılarını kapatıp turistlere Japonlara, İsraililere burada Karagöz gösterisi sunarlar. Bursa Kent otelinde 1987- 90 yılları arasında Karagöz oyunları oynatmaya devam eder. 1989 Hayali Torun Çelebi Bursa’da Karagöz festivalinin yapılmasını önerir. 1991’de UNİMA’(Union International de la Marionette-Uluslar Arası Kukla Birliği) ya üye olurlar. Şinasi Çelikkol bu zamana kadar Tuncay Tanboğa, Metin Özlen, Orhan Kurt’la beraber Karagöz oyunu oynatmak için yurt dışına

gider. 1993'de Karagöz müteşebbis heyeti tarafından Ulusal Bursa Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali düzenlenir. 1994 yılından itibaren uluslar arası bu festival yapılmaktadır. Bu sene Bursa'da Büyükşehir Belediyesi adına Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın gerçekleştirdiği Uluslararası Kukla ve Gölge Oyunları Festivali'nin on ikincisi düzenlenmektedir. Kukla festivalinde Rusya, Amerika, Bulgaristan, Yunanistan ve Azerbaycan'dan gelen sanatçılar katılacaktır. Gölge Tiyatrosunda da Türkiye'yi Orhan Kurt, Metin Özlen, Ahmet Aksoy, Ahmet Karakman, Mustafa Mutlu, Tayfun Özeren, Nevzat Çiftçi, Hazım Kısakürek, Şinasi Çelikkol, Erdinç Demiray, Gençler Karagöz topluluğu temsil edeceklerdir.

1994 yılında Hadi Poyrazoğlu'nun elinden peştamal kuşanır. Aynı sene Bursa'da *Çıraklık ve Karagöz Oynatım Semineri* adı altında 4 seminer yapılır.(1994 Şubat- Mart, 1995 Kasım-Aralık, 1997 Kasım-Aralık, 2000 Mart- Nisan.) Bu seminerlerde dersleri Ünver Oral, Orhan Kurt, Metin Özlen, Tacettin Diker ve Şinasi Çelikkol verir. Seminerlerde 20 kişilik bir grup oluşur. Bu grup kursları devamlı takip eder. Bunların içinden 10 kişi daha başarılı olduğu için gölge oyunu sahasında çalışmaya başlar. Bunlardan, *Tayfun Özeren; Çekirge Karagöz* topluluğunu kurar. (Üç sene Şinasi Çelikkol'a yarıdaklık etmiştir.) Geleneksel oyunlar oynatmaktadır. *Nevzat Çiftçi; Geleneksel Tiyatro* topluluğunu kurar. Nev-i İcat oyunlar oynatmaktadır. *Ahmet Karakman; Çelebi Karagöz* Topluluğu kurar. Geleneksel- Nev-i İcat oyunlar oynatmaktadır.

Şinasi Çelikkol, 1997'den itibaren Hayali Torun Çelebi, bazen de Tacettin Diker'e yarıdaklık etmektedir.

Günümüzde Karagözcünün tek bir yardımcısı vardır. Buna *Yardak* denir. Oyun tasvirlerini sırası ile ustasına verir. Def çalarak ustasına yardım eder. Şarkılarda ustasına eşlik eder. Şu anda Şinasi Çelikkol'a Yardaklık yapan kişiler; *Aysel Çelikkol, Uğur Çelikkol, Aysun Çelikkol Kasapoğlu, Özkan Ferik, Fatih Türker, Şenol Çelikkol.*

Gölge Oyununun Gelecek Vaat Eden Genç Elemanları

Gölge oyunu ve Karagöz geleneğinin yaşatılması için genç nesiller yetiştirmek üzere düzenlenen kurs ve seminerlerin yanında istekli gençler özellikle işin mutfağında eğitilmektedir. Bu konuda başarılı olan gençler şunlardır:

Fatih İmamoğlu; 17 yaşında. Zaman zaman Karagöz oyunları oynatıyor. Esat Taşatmanlar; 18 yaşında (Şinasi Çelikkol'un dükkânında çalışıyor) Ergin Çetindir; 15 yaşında Lise öğrencisi. Erkan Taşatmanlar; 15 yaşında Lise Öğrencisi.

1996 yılında Bursa Ticaret Odası Şinasi Çelikkol'a eserlerini sergilemesi için bir oda verir. Bir sene sonra da Karagöz Sanat Evi açılır.

Bursa Karagöz Sanat Evi

Türkiye'de hiçbir ilde olmayan ve bir ilk teşkil eden Bursa Büyükşehir Belediyesine bağlı Karagöz Sanat Evi 12 Haziran 1997'de açılmıştır. Bu sanat evinde sergilenen ürünlerin birçoğu Şinasi Çelikkol'a aittir. Karagöz Sanat Evi, Karagöz'ün mezarlığının bulunduğu Çekirge semtindedir. Son üç senedir bu sanat evinde Ramazan eğlenceleri düzenlenmektedirler. Ramazan ayında geceleri Karagöz Sanat Evinde, gündüzleri de okullarda Karagöz oyunları oynatılmaktadır. Haftada üç gün çarşamba, cumartesi günleri saat 11.00'de cuma günü ise 19.30'da açıktır.

Karagöz Sanat Evinin alt katında oyunun sergilendiği yüz otuz kişilik bir salon yer almaktadır. Üst katında ise iki oda bulunmaktadır. Bir oda da başka ülkelerdeki gölge oyunu figürleri (Şinasi Çelikkol, özellikle yabancıların Karagöz tasvirlerine figür demektedir.) ve Bali, Endonezya, Java, Hindistan, Tayland, İtalya, Özbekistan, Yunanistan'dan gelen kuklalar yer almaktadır. Diğer oda da ise Türkmen, Yörük, Rumeli Türklerine ait giysiler ve el dokumaları yer almaktadır. Tasvirlerin yapımında kullanılan araçlar camlı bölmelerde sergilenmektedir. Çelikkol yedi senedir Karagöz Sanat evinde tasvirlerinin bulunduğunu ve bu tasvirlerle gerekli önem verilmediğini, hâlâ bunların çerçeve içine strafarla çevrelendiğini söylemektedir. Bir senede yaklaşık yedi bin kişinin Karagöz evini ziyaret ettiğini ve bunların Karagöz oyununu seyrettiğini söylemektedir.

İyi bir Karagözcüde olması gereken özellikler nelerdir sorusuna Şinasi Çelikkol, genel kültür, yetenek ve sesinin mutlaka güzel olması gerekir cevabını vermiştir.

“Oyun oynatılmadan önce ne gibi hazırlık yaparsınız” diye sordüğümüzda da oyunların belli bir plâna göre oynatıldığını söylemiştir. Zor olan oyunlar dışında örneğin Ferhat ile Şirin oyununda şiirleri ezbere söylemenin zor olduğunu bunun için metne ihtiyaç duyulduğunu bunun dışında, Kanlı Nigar, Yalova Sefası, Salıncak, Çifte Cadılar gibi oyunları metine bağlı kalmadan oynadığını söylemiştir.

Oyunlardaki şarkılarını yarıdakları ile birlikte söylemektedir. Bazen de şarkıları teypten de verirler. Ama teypten verilmesi yerine şarkıları kendilerinin söylemesinin daha güzel, etkili olduğunu belirtmektedir. Yarıdaklarında bu şarkıları bilmeleri gerektiğini, çünkü ustaları yorulursa onlar şarkıları söyleyerek ustalarının dinlenmesini sağlamaları gerektiğini ifade etmiştir.

Seyircinin ilgisine bağlı bir oyun, 40 dakika sürebileceği gibi 80 dakikada sürebileceğini belirtmektedir. Muhavereler, şarkılar konulması

suretiyle genişletilebilir. Bazı oyunların sonunda günümüzde çok tanınan ve sevilen sanatçılara da yer vermektedirler. Tarkan tasviri, şarkısıyla birlikte gelmektedir. Oyunun sonunda mutlaka çengi çıkar.

Tasvirlerde Metin Özlen ve Orhan Kurt'un en iyisi olduğunu belirten Şinasi Çelikkol, eğer vakti olursa tasvirleri kendi de yapabiliyor. Fakat genellikle Orhan Kurt ve İsmail Hakkı'nın tasvirlerini kullanmaktadır.

Ramazan ayında Şinasi Çelikkol'un Karagöz Sanat Evinde seyrettiğim Salıncak Sefası adlı oyunu şöyle özetleyebilirim.

Şinasi Çelikkol perdenin önüne çıkarak herkese hoş geldiniz dedikten sonra çocuklara Karagöz ve Hacivat'ı göstererek bu tasvirlerin kim olduğunu sordu. Çocukların cevapları üzerine Karagöz ile Hacivat'ı birbirinden ayırt etmeleri için Karagöz'ün yuvarlak yüzlü, iri kara gözleri, kara kalın bıyığı ve sakalı olduğunu, kıyafetlerinde kırmızı rengin daha çok olduğunu, Hacivat'ın ise dışa doğru kıvrık sakalı olduğunu, onun kıyafetlerinde de yeşil rengin hakim olduğunu anlattı. Sonra bu tasvirlerin nasıl yapıldığını göstermek amacıyla ham deriyi gösterdi. Bunların nasıl işlendiğini kısaca anlattı. Ön kısımda küçük taburelerde oturan çocuklara tasvirleri yakından gösterdi. Oyununu sergileyen Çelikkol, perdenin arkasına geçerek başta eşi Aysel hanım ve diğer yardakları ile oyuna başladı. İlkönce göstermelik olan limon ağacı perdeden kalktı. Nareke çalındı, oyun başladı. Çocukların en çok hoşlandıkları kısım Hacivat'ın söylediklerini yanlış anlayan Karagöz ile tartışmaları oldu. Karagöz, Hacivat'la dövüştüğü zaman başının arkasına düşen kel başını, açığa çıkartan kavuğu, çocukları güldürdü. Karagözün oyunda gezdiği yerler Bursa'nın caddeleriydi. Çocukların dikkatini çekmek için Şinasi Çelikkol anaokullarının adını saydı. Oyun esnasında perdede at arabası tasvirini ilk defa gören bir çocuğun annesine ne olduğunu sorması ve yine oyun esnasında bir çocuğun perde arkasına gizlice girerek çıktığında "İçeride yalnızca bir kişi konuşuyor" demesi de çocukların merakını göstermesi bakımından ilginçti. Tarkan sahneye çıkınca keyifler daha arttı. En sonunda da ortaya çıkan açık ve kapalı olarak giyinen dansözlerin kıvrak tasvirleri küçüklerin olduğu kadar büyüklerin de çok hoşuna gitti. Oyun günümüze uyarlanmış bir şekilde verildi. Çelikkol'un bir de üniversite öğrencilerine oynadığı "Salıncak Sefası" adlı oyunu izledim. Burada da gençlerin oyuna oldukça ilgi gösterdiklerini gözlemledim. Bu oyunların hiçbirinde argoya yer verilmedi. Günümüzde yaşanan olaylardan bahsedildi.

Tayfun Özeren

1964 Ayvalık doğumludur. Ortaokul mezunudur. Dokuz yaşından itibaren resimler yapmaya başlamıştır. 1997-2000 senesinde UNİMA Bursa şubesinin açmış olduğu Çıraklık ve Karagöz Oynatım Seminerlerine eşi

Gülnaz zeren'le katılmıştır. Beş kez uluslararası Karagöz festivalinde bulunmuştur. Tayfun zeren'in yazdığı iki oyun vardır. "Karagöz otelci", "Karagöz zaman makinesinde". Karagöz otelcilik yaparken otele ülkenin birçok yerinden misafir geliyor. Laz, Çerkez, vb. Karagöz bu ortama uyum sağlayamıyor. Oyun bir çok olayla devam ediyor. Karagöz zaman makinesinde adlı oyununda ise Karagöz, zaman makinesini kurcalarken yaşadığı döneme gider. Orhan camisinin yapımında çalışırken Hacivatla yaptıkları söyleşmelerden dolayı nasıl öldürüldüğünü anlatan bir oyundur.

Tayfun zeren Karagöz tasvirlerini kendi yapıp satmaktadır. Geleneksel olarak Karagöz oyununu sergilemektedir. Eski geleneksel şarkıları okumaktadır. Kendisi maddi destek bulup festivallere katılmaktadır. Ücret bakımından Belediye tiyatrolarıyla yarışıp, onlardan daha ucuza oyunlarını sergilediğini belirtmektedir. Genellikle köy okullarına gidip, aldığı ücretin yarısını okullara bırakmaktadır. Oyunlarda kendisine eşinin dışında Esat Taşdelenler, Fatih İnanoğlu yardımlık yapmaktadır. Tayfun zeren' de Karagöz oynatarak geçinmenin mümkün olmadığını bu yüzden de ticaretle uğraştığını ifade etmektedir.

"Bir Karagzcde olması gereken özellikler nelerdir?" diye sorduğumuzda; geleneği takip etmesi, dürüst, efendi olması, sesinin güzel olması, insanı iyi tanınması gerektiğini söylemektedir. Bu işe benliğini verdiğini ve topluluk olan her yerde Karagöz oynamayı hedeflediğini belirtmektedir.

"Kendi yarattığınız tasviriniz var mı?" diye sorduğumuzda Adanalı ve değişik Arap tasviri yaptığını belirtmiştir.

Ustalarının ayrıca Çigli'nin tasvirini yapıp perdeye yansıttıklarını ama şimdi yalnızca tasvirinin kaldığını ifade etmiştir. Perdeye aksettirdikleri günümüz sanatçılara da dikkat edilmesi gerektiğini bu kişilerin topluma örnek olacak kişiler olması gerektiğini söylemektedir. Oyunlarında argoyu kullanmamaktadır, dramla oyunları bitirmemektedir.

Ramazan günleri oynatılan 29 oyun olduğunu (Kadir gecesi oynatılmadığı için) ve ortama göre oyunun konusunu seçtiğini söylemektedir. Gelen seyircilere göre hitap şeklini ayarladığını belirtmektedir.

Karşılaştığı zorluklara gelince Karagöz oyunlarını sergileyecek müsait salonların ve ödeneğin olmamasıdır.

2004 ramazanında iftardan sonra bir alışveriş merkezinde Tayfun zeren'in Salıncak Sefası adlı oyununu seyrettim. Oyuna küçükler kadar büyüklerin de ilgisi vardı. Yalnız ortamın gürültülü olması oyuna konsantre olmayı güçleştiriyordu. Dikkatimi çeken diğerk önemli bir nokta da oyunun ilk on dakikasında orada çalışanlardan biri kendisine yardım etti ve oradan ayrıldı. Tayfun bey tek başına oyunu yürüttü. Tayfun Bey kendisine ayrılan yirmi dakika sona erip saz heyetinin yeleri yerlerini almaya başlayınca

oyunu bitirmek zorunda kaldı. Hemen bir bavulun içine Karagöz ile ilgili malzemeler koyarak oradan uzaklaştı.

Şinasi Çelikkol ve Tayfun Özeren dışında görüşme imkanı bulamadığımız ama burada bahsetmemiz gereken iki Karagöz sanatçısı daha vardır.

Ahmet Karakman

1950 Bursa doğumludur. Bursa Ahmet Vefik Paşa Devlet Tiyatrosunda beş yıl çalışmıştır. UNİMA'nın açmış olduğu Karagöz Eğitimi ve Oynatımı seminerlerine 1994-2000 yılları arasında katılmıştır. Ustası Hayali Kurt'a yarıdaklık etmiştir. Şinasi Çelikkol'a yarıdaklık yapmıştır. İbrahim Koca ile birlikte Çelebi Karagöz ve Kukla tiyatrosunda gösterilerini sunmaktadır.

Nevzat Çiftçi

1967 Ağrı doğumludur. 1981-1984 yılları arasında Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik tiyatro merkezi kurslarına ve 1994-2000 yılları arasında UNİMA Bursa şubesinin açmış olduğu Karagöz kurslarına katılmıştır. Televizyon kanallarına senaryo ve skeçler yazmaktadır. Kendi yazdığı iki gölge oyunu vardır.

BURSA'DA KARAGÖZ TASVİRLERİNİ YAPAN SANATÇILAR

İsmail Hakkı

1960 Bursa doğumludur. Bursa Çizakca Lisesinde okumuştur. Üç üniversiteden ayrılmıştır. Kendini bildi bileli resim yaptığını söylemektedir. Kalem kullanmadan fırça ile resim yapmaktadır. Beş yıl önce Tayyare Kültür Merkezinde bir resim sergisi açmıştır. İsmail Hakkı Bey'de 2000 yılında Bursa'da açılan ve Karagöz Çıraklık ve Oynatım Semineri kursuna katılmıştır. Beş yıldır deriden Karagöz tasvirleri yapmaktadır. Bursa'daki sanatçılar deriyi işlenmiş olarak kimya mühendisi Muhsin Özyenice'den almaktadırlar. İsmail Hakkı Bey şimdiki deriler şeffaf olduğu için tasvirlerin de daha güzel olduğunu belirtmektedir.

Tasvirler şöyle ortaya çıkmaktadır. Deriler önce küçük küçük kesilir. Düz hale gelmesi için biraz ıslatıldıktan sonra üzerine ağırlık konur. Derinin üzerine tasviri yapılacak resim konularak çizilir. Sonra makasla ya da keskin bıçaklarla kesilir. Bizler aracılığı ile delikler açılır. Açılan delikler tasvirin hatlarını belirler ve ışığın perdeye geçmesine yardımcı olur. Tasvir ecoline boyandıktan sonra kenarlarına ve iç hatlarına siyah boya ile kontür (çevre çizgisi) çekilir. Sonra bağlantılar yapılır Balmumu iplerle bağlanır. Deriden kesilen düğmeler dikilir. Ortası zimba ile açılır.

Eskilerden Orhan Kurt ve Metin Özlen'in tasvirlerinden yararlanmaktadır. Tasvirlerin en küçük boyu 28 cm'dir. Fakat sanatçı kesmek çok zor olduğu için bu boyda tasvir yapmayı pek tercih etmemektedir. Aslında tasvirler 30-35 cm'dir. Bir tek Bebe Ruhi 38-39 cm'dir. Bu tasvirleri yaparken iki üç gün ara vermek gerektiğini belirtmektedir. Çünkü deriyi keserken ve tasvirlere şekil verirken elleri ağarttığını, yorucu ama zevkli bir iş olduğunu belirtmektedir. Tasvirleri evde yapmaktadır. Karagöz oyununda yaklaşık dört yüz elli tasvirin olduğunu, kendisi şu ana kadar yüz otuz tasvir yaptığını söylemektedir. Tasvirlerini yalnızca Şinasi Çelikkol'a satmaktadır. Aracı olmadığı için başkasına satamamaktadır. Deri olan tasvirler altmış milyondan satılmaktadır.

"Elinizde imkân olsa ne yapardınız" diye sorduğumda rahat çalışabilmek için bir atölyesinin olmasını istediğini belirtmiştir.

Bülent Akay

1959 Afyon doğumludur. Lise mezunu. Resim yapmayı çocukluktan itibaren sevdiğini söylemektedir. Kendine ait küçük bir atölyesi vardır. Biblo, polyester çalışmaları yapmaktadır. On yılı aşkındır seramikle uğraşmaktadır. Afyon'da iken seramik ve Karagöz tasvirlerini yapıp, Şinasi Çelikkol'a satmış. Metin Özlen, Tacettin Diker ve Şinasi Çelikkol hocalığını yaptığı 2000 (Mart- Nisan) Çıraklık ve Oynatım Semineri kursuna katılmıştır. Karagöz tasvirlerini soğuk seramikten (pişmeden) yapıyor. Fırını olsa çamurdan yapacağını fakat onun da çok pahalı olduğunu belirtiyor.

Tasvirlerini Yunanistan'dan gelen figürlere benzeterek yapmaktadır. Tasvirlerini ilkönce şablon çıkartıp sonra cam boyası ile boyamaktadır. PVC (Asitat) üzerine yapmaktadır PVC üzerine Ünver Oral ilk olarak çalıştığını ifade etmiştir. Fakat Oral'ın tasvirleri sabit olduğunu kendisinin yaptığı tasvirlerin ise hareketli olduğunu belirtmektedir. PVC bir günde yapılır. Öbürlerinin de kalıbını hazırlamak zordur Seramikleri kopya etmek kolaydır ama kalıbı kendi çıkardığı için zorlandığını söylemektedir. Bir Karagöz tasvirini iki ayda yapmaktadır Seramikler üç buçuk milyondan, PVC'ler de altı milyona Şinasi Çelikkol'un dükkânında satılmaktadır. Tasvirlerini üç boyutlu yapmaktadır. Böyle yapmasının nedeni sadece Karagöz'ün perdede kalmayıp duvarları da süslemesini istemesindedir. Buzdolaplarına yapıştırmak için mıknatıslı Karagöz tasvirleri yapmaktadır. Üzerine de ismini yazmaktadır. Yunanlıların Karagöz perdesi 4m olduğu için tasvirleri 40-60 cm olduğunu bizim perdemizin ise 120x180 olduğunu, tasvirlerimizin Şeyh Küşteri'nin ayak ölçüsü olan 30-35 cm. olduğunu ifade etmiştir.

Bülent Akay'ın "karşılaştığı zorlukların ne olduğunu sorduğumuzda" ise şöyle cevap vermiştir. Türkiye'de sanatçı olmanın zor olduğunu, ürettikleri şeylerle atölye işletmenin ve sigortasını ödemenin mümkün

olmadığını belirtmiştir. Eşi çalışmasa bu işle geçinmesini çok zor olduğunu ifade etmiştir. Tasvirler elde ve belirli sayıda yapmaktadır. Hepsi için ayrı bir emek harcanmaktadır. Bunları pazara koysanız kimse almayacağını çünkü pazar alanı kısıtlı olduğunu belirtmektedir. Çin pazarının üretimi etkilediğini belirtmektedir.

Elinde imkânı olsa Osmanlı padişahların heykellerini ve Karagöz oyunlarında yer alan tipleri üç boyutlu yapmak istemektedir.

Sonuç

Bizi yüzyıllardır eğlendiren, eğiten Karagöz oyunu tiyatrunun, sinemanın ve televizyonun etkisiyle yaşama mücadelesi vermektedir. Karagözcüler oyun tekniklerinde birtakım değişiklikler yaparak örneğin dilini bugün herkesin anlayacağı şekilde kullanarak, günümüzün ünlü şarkıcılarını perdeye getirerek bu oyunlara karşı ilgiyi artırmaya çalışmaktadırlar.

Kültür zenginliğimizi gösteren Karagöz oyununun sadece Ramazanlarda çocuklar için sunulan bir eğlence olmadığını hatırlamak gerekir. Çocuklara ve gençlere kültürümüzü ta nıtmak amacıyla gölge oyunundan yararlanılabilir. Gölge oyununu halka daha çok sevdirmek için yeterli eğitim almayan, gerekli yetenek, beceri ve tecrübeye sahip olmayan kişilerin bu sanatı icra etmemesi gerekir.

Bu sanatımızı unutturmamak için devletin Karagöz sanatçısını maddî yönden desteklemesi ve onlara bu oyunu sergileyecek salonlar açması, daha çok seminerler, kurslar ve yarışmalar yapılması, burada başarılı olanların ödüllendirilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Siyavuşgil, Sabri Esat. “Karagöz” Bursa Folkloru, Fazıl Yenisey, Vilayet Matbaası, 1955.

Şapolyon, Enver Benhan. “Şeyh Küşteri Efsanesi” Bursa Folkloru, Fazıl Yenisey, Vilayet Matbaası, 1955.

And Metin. Geleneksel Türk Tiyatrosu/ Köylü Halk Tiyatrosu Gelenekleri, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1986.

Kaplanoğlu, Raif. Bursa Yer Adları Ansiklopedisi, Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları, Bursa, 1986.

Sevilen, Muhittin. Karagöz, Sevinç Matbaası, 1986.

Oral, Ünver. Karagöz Perde Gazelleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Mutlu, Mustafa. Karagöz Sanatı ve Sanatçıları, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Sakaoğlu, Saim, Türk Gölge Oyunları, Akçağ Yayınları, 2003.

Resimler

Uğur Çelikkol, İsmail Hakkı, Şinasi Çelikkol, Bülent Akay

Tayfun Özeren

Şinasi Çelikkol ve Yardakları

Karagöz Müzesinde Yer Alan Figürler